

JAN KUREK

(Pracownia Badań Regionalnych UW, Wrocław)

ŁUDOWE ASPEKTY KULTU ŚW. STANISŁAWA ZE SZCZEPANOWA W POŚWIĘCONYCH MU SANKTUARIACH

I. WPROWADZENIE

Wśród grona polskich świętych szczególną pozycję zajmuje św. Stanisław ze Szczepanowa. Współcześnie jest uznawany przez mieszkańców Małopolski za ich szczególnego opiekuna i wzór kapłana, który oddał swe życie w ofierze Bogu, walcząc o sprawiedliwość. Podkreśla się, że przeciwstawiał się on przemocy władzy środkami pokojowymi w imię zasad ewangelicznych, bez uciekania się do siły fizycznej. Ponadto św. Stanisław BM jest uznawany za patrona wsi i trzeźwości oraz roztropności narodowej. Pod jego imieniem działają koła trzeźwości (i roztropności narodu) w diecezji tarnowskiej.

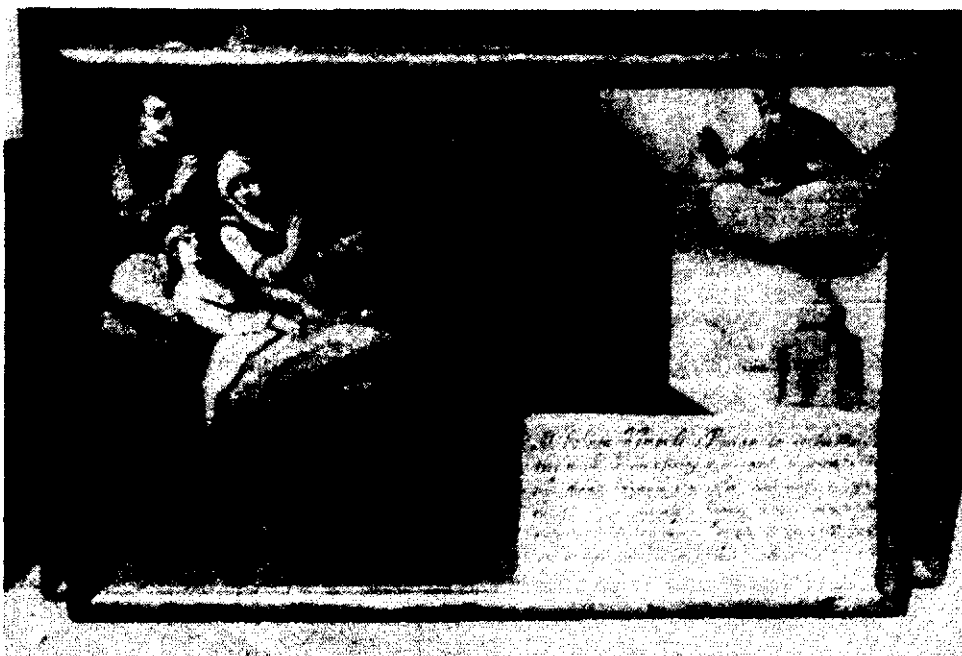
W przeszłości życie św. Stanisława Biskupa i Męczennika, a potem rozwój jego kultu były silnie związane z historią Polski i Kościoła powszechnego. W ciągu wieków napisano o tym świętym wiele i w różny sposób. Niektórzy wychwalali jego cnoty i ofiary. W średniowieczu czynił to między innymi Wincenty z Kielc, Jan Długosz, a w czasach baroku Piotr Skarga (Wincenty z Kielc 1979; Długosz 1865; Skarga 1859). Natomiast inni zarzucali mu zdradę stanu — np. w XI w. Gall Anonim i w XX w. Tadeusz Wojciechowski (Gall Anonim 1975; Wojciechowski 1970). Tak zwana „sprawa św. Stanisława BM” wielokrotnie stawała się powodem namiętnych dyskusji, które w XX w. przyczyniły się do podjęcia wnikliwych badań nad życiem i kultem świętego.

Do połowy XX w. wskazywano przede wszystkim na powiązania jego kultu z wysoką kulturą Polaków (klas wyższych, elity). W tym też aspekcie starano się analizować treści legendarnych żywotów oraz opisów pośmiertnych objawień i cudów świętego, podkreślano ich polityczne i kulturowe znaczenie. O ludowych cechach kultu św. Stanisława BM pisano rzadko, choć na przełomie XIX i XX w. działacze ludowi w Szczepanowie nazywali go obrońcą ludu i patronem wsi, a Karol Matyas opublikował ludowe opowiadania o św. Stanisławie ze Szczepanowa (Matyas 1895).

Dopiero w 1948 r. wystąpił Karol Górski z jasno sformułowaną hipotezą o ludowej genezie kultu, którą próbował zweryfikować na podstawie kilku przesłanek pochodzących ze źródeł historycznych (Górski 1948)¹. Tezy Karola Górskiego są następujące:

¹ Karol Górski (1903–1988) jako profesor historii (od 1945 r.) napisał szereg książek z zakresu dziejów duchowości w Polsce: *Od religijności do mistyki*, 1962; *Duchowość chrześcijańska*, 1979, *Studia i materiały z dziejów duchowości*, 1980; *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, 1986. Artykuł *O sprawie św. Stanisława*, 1948, jest jedną z pierwszych prac K. Górskiego z tego zakresu.

1. Wyrok królewski skazujący św. Stanisława na obcięcie członków mowy o rodzaju śmierci zarezerwowanej dla stanu niewolnego (Górski 1948, s. 68);

Ryc. 1. Feretron z kościoła św. Tomasza w Piotrawinie nad Wisłą

Fot. Jan Kurek, 1988

2. Krewniacy św. Stanisława mogli się stać drobnymi posiadaczami ziemskimi dopiero za czasów rządów późniejszego świętego biskupa. Górski stwierdza, iż krewniacy ci to „drobiazg królewski osiedlony, co jest charakterystyczne, pośrodku dóbr kościelnych [...] ród Turzynów był niezamożny i awans społeczny, który zawsze spotykał krewnych biskupa, nie zaznaczał się w przejściu do szeregów możnowładczych. Turzynowie mieli tylko dwie wsie: Szczepanowo i Rabę [...]. Brak im pokrewieństwa z możnowładcami” (Górski 1948, s. 80);

3. Ludowy rodowód pierwszych krzewicieli kultu, jakimi byli świątnicy katedry krakowskiej, czyli ludzie niewolni mieszkający we wsi służebnej katedry – Świątnikach Górnych (Górski 1948, s. 80);

4. Kult świętego obejmował głównie lud i rycerzy, na co wskazują najstarsze związane ze św. Stanisławem BM miracula spisane przed jego kanonizacją. Czytając je można się doliczyć – jak podaje Górski – że na ogólną liczbę 42 cudów chłopów dotyczyły 22, rycerzy – 11, duchownych – 3 i innych osób – 6. W miraculach tych jest wymienionych 52 chłopów, 34 rycerzy, 16 księży, 1 księżę oraz 4 cudzoziemców (Górski 1948, s. 80).

Na powiązania kultu św. Stanisława BM z kulturą ludową wskazywali też na marginesie większych opracowań: ks. Stanisław Belch, ks. Stanisław Samborski oraz s. Aleksandra Witkowska (Belch 1977, 1979; Samborski 1979; Witkowska 1984). Dwaj pierwsi badacze zwrócili uwagę na ludowe wierzenia

i opowiadania o św. Stanisławie, które wiązały jego kult z określonymi miejscami. Natomiast s. Aleksandra Witkowska podkreślała rolę, jaką pełnią w tym kulcie ludowe rytuały rewitalizacyjne w sanktuariach św. Stanisława BM w Krakowie w XV w.

Ryc. 2. Grupa hutników z Nowej Huty w tradycyjnej procesji na Skalkę w dniu 8 maja, Kraków

Fot. Jan Kurek, 1988

Znaczne ożywienie kultu św. Stanisława w masach ludowych, a także wzrost publikacji na ten temat spowodowały uroczyste obchody jubileuszu 900-lecia męczenniczej śmierci świętego, którym szczególnego znaczenia nadał ks. bp Karol Wojtyła najpierw jako metropolita krakowski, a potem jako papież Jan Paweł II.

W czasie przygotowania do tych uroczystości w okresie od 1972 do 1979 r. oraz w kilka lat po nich poważnie wzrosła liczba pielgrzymek do sanktuariów św. Stanisława BM. Bardzo uroczystie obchodzono związane z jego kultem odpusty, odprawiano wotywy i nowenny. Zwiększyła się liczba drukowanych modlitw, pieśni i obrazków świętego. To odgórne animowane przez hierarchię kościelną ożywienie kultu świętego męczennika spotkało się z aprobatą szerokich mas wiernych. Na zewnątrz wieś manifestowała go w folklorystycznej otoczce procesji i odpustów ludowych. W miastach organizowano konferencje naukowe i wygłaszano popularnonaukowe referaty związane z osobą i kultem św. Stanisława BM. W całym kraju stawiano nowe kościoły i kapliczki poświęcone świętemu, a także remontowano stare eksponując w nich wizerunki św. Stanisława.

W sześć lat po obchodach jubileuszu, gdy porządek nabożeństw, modlitw i pielgrzymek w sanktuariach św. Stanisława stał się mniej uroczysty, podjąłem próbę opisanego jego kultu w kulturze wsi należących do parafii, gdzie

znajdowały się ośrodki kultowe poświęcone temu świętemu. Wyniki tych działań stały się później podstawą studiów nad powiązaniem kultu św. Stanisława z kulturą ludową oraz przyczyniły się do powstania tej pracy.

Poniżej postaram się przedstawić ludowy aspekt kultu św. Stanisława, głównie na podstawie próby charakterystyki poświęconych mu ośrodków kultowych i związanego z nimi ruchu pątniczego².

Istnieje bardzo skromna literatura przedmiotu mówiąca o ludowych legendach związanych z żywotem św. Stanisława. Najstarsza publikacja z tego zakresu Karola Matyasa podaje dużo dosłownie zanotowanych tekstów legend z okolic Szczepanowa (Matyas 1895). W późniejszych pracach uwzględniane były tylko omówienia legend i wierzeń oraz opisów rytuałów związanych z kultem św. Stanisława BM. Wśród prac monograficznych najwięcej interesującego materiału faktograficznego (który pochodzi głównie z penetracji terenu Małopolski) zawiera obszerny tom Stanisława Belcha (1977). Praca ta bardzo krytycznie oceniana przez historyków cieszyła się dużą popularnością wśród księży, którzy czerpali z niej materiał i inspiracje do kazań. Z tego też powodu miała ona istotne znaczenie w rozpowszechnianiu nie tyle informacji o świętym, co ideologii, jaką Belch przedstawił przy interpretacji omawianych w niej faktów. Praca ta oraz jej skrócone wydanie (Belch 1979) opublikowane zostały w Londynie i znane były głównie wśród księży w Polsce oraz w kręgach Polonii i emigracji polskiej.

Część prac magisterskich i doktorskich, które omawiają kult św. Stanisława BM, została fragmentarycznie opublikowana w formie artykułów. Najbardziej interesujący jest artykuł ks. S. Samborskiego, w którym przedstawiono katalog miejsc i obiektów związanych z postacią świętego w XX w. w diecezji tarnowskiej (Samborski 1979). Inne prace historyczno-analityczne odnoszą się do wcześniejszych okresów kultu św. Stanisława BM. Szczególnie ważne są wśród tych publikacji prace Wacława Schenka, ze względu na przedstawione w nich ustalenia i hipotezy, które inspirują do badań nad kształtowaniem się kultu św. Stanisława (Schenk 1957, 1959, 1979). Opracowanie ks. Bolesława Przybyszewskiego *Św. Stanisław, biskup krakowski i męczennik w tradycji ludowej* tylko w tytule odwołuje się do tej tradycji, gdyż w rzeczywistości jest gawędą i popularnym przedstawieniem średniowiecznych żywotów i zawartej w nich symboliki świętego (Przybyszewski 1977). Niemniej pracę tę należy odnotować, gdyż jej fragmenty były czytane na nabożeństwach wieczornych w niektórych kościołach lub wykorzystywane w kazaniach, także proponowana przez autora interpretacja np. orłów jako symboli modlitwy była prze-

² Badania terenowe były prowadzone w ramach tematów: 1. „Znaczenie miejsc kultowych w kulturze ludowej” realizowanego dla Uniwersytetu Warszawskiego w problemie badawczym Wista II w roku 1985. 2. „Miejsca kultowe i miejsca pamięci narodowej w kulturze regionalnej i lokalnej (Dokumentacja miejsc kultowych)” w Centralnym Programie Badań Podstawowych „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja” w latach 1986–1987. Wykonane one zostały przez zespół badawczy przy Pracowni Badań Regionalnych Uniwersytetu Wrocławskiego w składzie: Agnieszka Dobrzyńska (Kraków), Renata Dutkiewicz (Lubin), Jan Kurek (Wrocław), Wojciech Mądrzak (Wrocław), Magdalena Zowczak (Warszawa). Dokumentacja badań złożona została w roku 1985 w Archiwum Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, a w latach 1986–1987 w Pracowni Badań Regionalnych Uniwersytetu Wrocławskiego.

mowana i stosowana przez niektórych wiernych np. z okolic Szczepanowa. Nieco informacji odnośnie do wierzeń i legend ludowych związanych z postacią św. Stanisława BM opublikowano w krótkich artykułach w tygodnikach („Czas”) i rocznikach („Ziemia”) w XIX i XX w. Pewne informacje z tego zakresu podawał też *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i Litwy* (1882). W zachodniej Małopolsce dużą popularnością cieszyły się broszurki o św. Stanisławie wydane z okazji jubileuszu 900-lecia jego śmierci dla Szczepanowa i Piotrawina (*Pamiętka jubileuszu* 1979). W Szczepanowie bardzo popularne były trzy tomy fantazji scenicznych Pawła Wieczorka (1936a, b, c) o św. Stanisławie. Ponadto znane i cytowane były żywoty świętego za spopularyzowaną wersją Długosza (*Żywot* 1976) i Pełki (1983) oraz *Żywoty świętych* Piotra Skargi (1859).

Niemal wszystkie modlitwy i pieśni do św. Stanisława były drukowane w popularnych modlitewnikach bądź wchodziły w skład pątniczych druków ulotnych wydawanych np. z okazji jubileuszy narodzin i śmierci świętego. Niekiedy były one potem przepisywane odręcznie lub na maszynie na luźnych kartkach papieru, które najczęściej wkładano do modlitewników nie posiadających tych pieśni.

W mojej pracy ważnym źródłem informacji były (obok tekstów pisanych) także źródła powołane w czasie badań terenowych, w trakcie rozmów i wywiadów. Badania te zostały przeprowadzone w latach 1985–1987 w parafiach, gdzie znajdowały się sanktuaria św. Stanisława BM – w Górecku Kościelnym, Piotrawinie, Pustyni i Szczepanowie, a także na Skałce i na Wawelu oraz w dwóch miejscowościach, gdzie istniał wzmóżony kult św. Stanisława: w Kolonii Soleckiej koło Piotrawina oraz w Świątnikach Górnych koło Krakowa.

Rozmowy i wywiady zapisywano na taśmie magnetofonowej (skrót WM), notowano w miarę możliwości dosłownie w trakcie rozmowy czy wywiadu (WN) albo notowano po przeprowadzeniu rozmowy (W). Były inspirowane lub prowadzone na podstawie ramowego kwestionariusza podzielonego na 10 części. Każdą z nich można było realizować oddzielnie z tym samym lub innym informatorem albo z grupą osób. Poszczególne części kwestionariusza odnosiły się do następujących problemów:

1. Opis i definicja św. miejsca oraz relacje między sobą ośrodków kultowych św. Stanisława BM;

2. Dzieje miejsca kultowego, w których uwzględniono legendy, opowiadania oraz informacje o archeologicznych znaleziskach i faktach z historii miejsca kultowego, a także dane o miejscowościach, z których przychodziły pielgrzymki do miejscowego sanktuarium;

3. Objawienia i cuda doznane na św. miejscu bądź za pośrednictwem świętego;

4. Opis założeń przestrzennych św. miejsc i ośrodków kultowych;

5. Następstwo zdarzeń obrzędowych na św. miejscach w czasie odpustów;

6. Przysięgi i śluby składane w ośrodkach kultowych i ich okolicy;

7. Ofiary składane w ośrodkach kultowych i ich okolicy;

8. Opis i znaczenie wizerunków świętego;

9. Pobożność wiernych w okolicach ośrodka kultowego;

10. Rozumienie świętości osoby w okolicach sanktuariów świętego.

Oprócz rozmów i wywiadów dokonano zapisów obserwacji odnośnie do usytuowania i wyposażenia miejsc kultowych i odprawianych tam obrzędów³.

II. CHARAKTERYSTYKA OŚRODKÓW KULTU ŚW. STANISŁAWA BM

W Polsce spośród grona świętych Pańskich największą liczbę świątyń (bo 375) zbudowano ku czci św. Stanisława BM (Żurowska 1972, s. 209), podczas gdy drugiemu co do popularności wezwań – św. Mikołajowi – postawiono 327 kościołów (Zalewski 1986, s. 757). Dla porównania warto dodać, iż według A. Kasprzyckiego było w kraju ok. połowy XX w.: 219 kościołów poświęconych św. Stanisławowi BM, 296 św. Mikołajowi, ok. 246 – Janowi Chrzcicielowi i ok. 122 – św. Wojciechowi (Kasprzycki 1948, s. 457), co może świadczyć o wzroście popularności kultu św. Stanisława w porównaniu do św. Mikołaja. Najczęściej też pod wezwaniem św. Stanisława BM budowali Polacy kościoły na obczyźnie, głównie w Ameryce – tylko w USA poświęcili mu 75 świątyń (*Kościoły* 1972, s. 212).

Wśród świątyń pod wezwaniem św. Stanisława wyróżniają się szczególnie te, z którymi tradycja łączy pewne epizody żywotów bądź pośmiertnych objawień świętego. Są one położone w większości we wsiach lub w ich okolicach, ponieważ właśnie tam św. Stanisław miał zostawić najwięcej „śladów” po sobie. Do miejskich sanktuariów św. Stanisława BM należą świątynie na Wawelu i Skalce.

Wawel. Archikatedra, bazylika. Katedra wawelska powstała w X w. Jej parafia liczyła w 1985 r. 100 wiernych (*Katalog* 1985, s. 65). Świątynia ta funkcjonowała między innymi jako miejsce, do którego przybywały pielgrzymki religijne i tzw. „narodowe” oraz wycieczki, a także indywidualni pielgrzymi i turyści z różnych stron świata (Baumfeld 1906, s. 201–206; Borelowski 1912, s. 206–213; *Wycieczki ludowe...* 1910–1914). Wśród zgromadzonych w niej relikwi najważniejszą pozycję zajmują szczątki św. Stanisława BM. Jemu to poświęcona jest wielka konfesja na środku katedry zwana „ołtarzem ojczyzny”. Na ołtarzu tym znajduje się srebrna trumna symbolizująca grób świętego (Kutrzebiana 1925; Polkowski 1888; Rożek 1979; Szablowski 1965, s. 76–77). Obok konfesi stała świeca wotywna Jana Pawła II (na lichtarzu podarowanym przez pątników niemieckich). Do połowy lat pięćdziesiątych XX w. trumna św. Stanisława i ściany katedry obwieszone były różnego typu wotami z kruszcu, metalu i tkanin (W–49.01). Przed „ołtarzem ojczyzny” składano, a następnie wieszano zdobyte w boju sztandary wrogich armii poczynając od zwycięstwa w bitwie pod Płowcami w 1331, a skończywszy na sztandarach zdobytych pod Dębem Wielkim w 1830 r. (W–50.01) (Rożek 1979, s. 454–460). Przed grobem św. Stanisława koronowano królów oraz urządzano pogrzeby wielu monarchów od 1320 r. W 1981 r. święcono przed konfesją św. Stanisława BM sztandary regionalne i zakładowe NSZZ Solidarności z Regionu „Małopolska” (W–50.01).

³ Opisy te wraz z informacjami z rozmów i wywiadów wykorzystano do stworzenia kartoteki, gdzie dane odnośnie do poszczególnych sanktuariów zapisano na odrębnych Kartach Miejsc Kultowych (K), wraz z niektórymi informacjami pochodzącymi z rozmów i wywiadów. Do kart tych dołączano zdjęcia z poszczególnych sanktuariów oraz rysunki sytuacyjne położenia św. miejsc oraz znajdujących się w ich pobliżu „szczególnych obiektów”.

W latach osiemdziesiątych XX w. najczęściej pątników przybywało do grobu św. Stanisława jesienią, szczególnie na odpust 27 września, upamiętniający przeniesienie relikwii świętego męczennika ze Skalki na Wawel. Obok pielgrzymek z całej Polski przybywali w tym czasie także pątnicy z amerykańskiej Polonii (głównie z okręgu Detroit, Chicago) oraz Słowacy (W – 51.01). Zwykle nieco później (w październiku) przyjeżdżali do grobu św. Stanisława BM Węgrzy. Według informacji Władysława Jurka (W – 51), który od 54 lat pracował w katedrze jako kościelny – Węgrzy przybywali od dziesięcioleci stale co rok w 30-40-osobowej grupie pątników w różnym wieku i płci. Robili to bez względu na okoliczności polityczne, bo nawet w czasie wojen i powstania na Węgrzech. Natomiast liczebność pielgrzymek słowackich, które przybywały na Wawel dwa razy w roku: 27 września i 17 sierpnia (na święto bł. Jadwigi), była zależna od sytuacji politycznej w Polsce i na Słowacji i wahała się od kilku do kilkuset osób. Do grobu św. Stanisława BM indywidualnie pielgrzymowali co rok Austriacy, natomiast nieregularnie w grupach pielgrzymkowych bądź pielgrzymkowo-wycieczkowych Niemcy i Włosi.

Znacznie mniej pątników przychodziło na Wawel na odpust 8 maja, upamiętniający zabójstwo świętego męczennika. Przybywający wówczas do katedry wierni uczestniczyli w procesji, w której niesiono relikwie św. Stanisława BM z Wawelu na Skalkę. W mszach wotywnych odprowadzanych przy grobie św. Stanisława w oktawę 8 maja brali udział głównie mieszkańcy Krakowa (co dzień z innych parafii, które wcześniej zostały zaproszone na te nabożeństwa). Według opinii katedralnej służby kościelnej większość przybywających pątników do grobu św. Stanisława to ludzie pochodzący ze wsi, którzy pielgrzymują po zakończeniu prac polowych w jesieni.

Skalka. Pierwsze wzmianki o kościele św. Michała na Skalce pochodzą z XIII w., a odnoszą się do XI w. (Rożek 1987, s. 15). Współcześnie istniejąca barokowa Bazylika św. Michała i św. Stanisława BM jest kościołem klasztornym OO. Paulinów. Znajduje się w nim m.in. ołtarz św. Stanisława w bocznej północnej nawie. Na ołtarzu tym leży pień drzewa, na którym według podań miało być poćwiartowane ciało św. Stanisława BM. Obok tego ołtarza są wmurowane w ścianę kawałki posadzki kościelnej, na którą miała poleć się krew męczennika po jego zabójstwie (Wietrzyk 1949, s. 3). Przed kościołem znajduje się sadzawka z okazałymi rzezbami i kamienną obudową z XII i XIX w. (Rożek 1987, s. 45, 114). W sadzawce tej ma być woda św. Stanisława (która stała się cudowną od momentu, gdy według podań wpaść do niej miał palec świętego podczas ćwiartowania jego zwłok).

Tradycyjnie co roku 8 maja odbywa się na Skalkę procesja z Wawelu z relikwiami św. Stanisława, której przewodniczy biskup krakowski. Uczestniczą w niej grupy reprezentujące różne parafie, miejscowości, regiony, zakony, grupy zawodowe, itp. Jej układ nie miał kanonicznego charakteru. Według tradycji rozpoczynali ją Kanonicy Regularni z klasztoru przy kościele Bożego Ciała na Kazimierzu, a wśród grup szli m.in. przedstawiciele górali babiogórskich z Zawoi i kwiaciarki krakowskie. Podobna do majowej procesja z Wawelu na Skalkę i z powrotem miała się odbywać również 27 września, lecz zanikła już w połowie XVII w. (Rożek 1987, s. 42).

Górecko Kościelne. Kościół i plebania parafii Górecko pod wezwaniem św. Stanisława BM znajdują się we wsi Górecko Kościelne, położonej

nad strumieniem Szum w Puszczy Solskiej, ok. 30 km na północny wschód od Biłgoraju. W 1985 r. w parafii żyło ok. 2000 wiernych. Mieszkali oni w miejscowościach: Aleksandrów, Brzeziny, Dąbrowa, Florianka, Górecko Kościelne, Górecko Stare, Krulik, Kolonia Kukielka, St. kol. Krasnobród, Majdan Kasztelański, Sigła, Tarnowola, Trzepietniak i Podlas (*Diecezja* 1985, s. 265–266). Parafia została w II połowie XVII w. erygowana i w 1668 r. powierzona Franciszkanom Konwentualnym z Prowincji Ruskiej, Kustodii Zamojskiej, którzy pracowali w niej do konfiskaty klasztoru w 1866 r. Kult św. Stanisława na Roztoczu datowany jest od 1648 r., kiedy to według legendarnych przekazów św. Stanisław miał się objawić mieszkańcom Puszczy Solskiej i nakazać w obecnym Górecku budowę kaplic i kościoła.

Wśród miejscowych parafian dobrze znane były dzieje życia św. Stanisława i jego objawień. Opowiadano także o objawieniach Matki Boskiej na dębie na drodze prowadzącej z kaplicy św. Stanisława „na wodzie” do kapliczki św. Agnieszki w Górecku Kościelnym ok. 1950 r. oraz o prorocत्वach i cudach, o jakich wieści docierały na Roztocze z Polski i różnych odległych stron świata. Zainteresowanie prorocत्वami i objawieniami tłumaczono tym, iż przed II wojną światową zlekceważono proroków i wizjonerów spod Zamościa, którzy przepowiadali zniszczenie i wysiedlenie wsi na Roztoczu przez Niemców (W – 54). Do miejsc, gdzie prorokowano lub notowano objawienia, parafianie z Górecka organizowali wyjazdy zbiorowe – np. do Olawy, lub indywidualne – np. do Strzelina, Białegostoku; zdarzały się też indywidualne wyjazdy do Gwadelupy w Meksyku itp. (W – 54). Bardzo istotne znaczenie miały też dla parafian licznie organizowane przez nich pielgrzymki do lokalnych ośrodków kultowych, do sanktuarium maryjnego w Krasnobrodzie i do sanktuarium św. Antoniego z Padwy w Radecznicy, na które chodzili indywidualnie lub zbiorowo. Wyjeżdżali także na tzw. pielgrzymki autokarowe, które na wiosnę i w jesieni organizowano niekiedy co trzy tygodnie do Częstochowy, Lichenia, Niepokalanowa, Olawy (K – 122).

Parafianie podkreślali swoje szczególne nabożeństwo przede wszystkim do Matki Boskiej, a w drugiej kolejności do św. Stanisława BM. Co miesiąc w kościele parafialnym była odprawiana Msza św., w której uczestniczyło przeciętnie od 200 do 300 osób prosząc św. Stanisława o zdrowie i opiekę (W – 52).

Spośród intencji mszalnych zamawianych indywidualnie przez parafian z Górecka 10–15% było kierowane do Boga za przyczyną św. Stanisława, a 8–10% do Matki Boskiej i św. Stanisława łącznie. Intencji, w których proszono o pośrednictwo św. Stanisława BM, było od 18 do 25%. Wśród zamawianych intencji mszalnych część była wyraźnie określona, np. „za zmarłych”, „jako podziękowanie za...”, natomiast część nie miała podawanej intencji i na pytanie księdza o cel zamawianej mszy św. wierni mówili: „Niech to proboszcz sam określi”.

W parafii istniał II zakon św. Franciszka, tzw. tercjarzy, który liczył w 1940 r. ok. 50 członków, a w 1985 r. – 7 osób. Kilku parafian uważano za żyjących w świętości i określano jako „świętych”. Parafia posiadała jeden kościół i dwie kaplice, które łącznie tworzyły sanktuarium św. Stanisława, oraz kilkanaście krzyży i figur wystawionych w dużej części w 1905 r. Wśród figur była jedna św. Stanisława w Aleksandrowie i św. Mikołaja w Brzezinach (K – 122).

Odpusty odbywają się w Górecku Kościelnym 8 maja — św. Stanisława BM, 13 czerwca — św. Antoniego, 2 sierpnia — Matki Boskiej Anielskiej; 4 października — św. Franciszka. Największy jest odpust na św. Stanisława, na który przychodzą pielgrzymki w formie procesji z feretronami z sąsiednich parafii. Ponadto do Górecka przybywa indywidualnie wielu turystów i pątników.

Piotrawin. Parafia pod wezwaniem św. Stanisława BM i św. Tomasza Apostoła położona jest nad Wisłą, 23 km na południowy zachód od Opola Lubelskiego. Parafia piotrawińska liczyła w 1985 r. 3 tys. wiernych. Należały do niej wsie: Głodno, Janiszów, Kaliszany Stare, Kaliszany Kolonia (*Diecezja* 1985). Budowę pierwszego kościoła w Piotrawinie datuje się na XI w. (?), a najstarsza wzmianka o tamtejszej parafii pochodzi z 1326 r. Władysław Łokietek nadał Piotrawin biskupom krakowskim, w których władaniu był on do 1865 r. Biskupi krakowscy posiadali Piotrawin jako swój folwark „Proboszcz miejscowy miał 5 łanów pola prócz dziesięciny i innych dochodów” (*Diecezja* 1985, s. 265–266). W XVII w. obok proboszcza parafię obsługiwało dwóch wikarych, a przy kościele istniała szkoła parafialna i szpital dla ubogich oraz biblioteka parafialna. W 1985 r. w posiadaniu parafii prowadzonej przez jednego księdza był jeden kościół parafialny i dwa kościoły-kaplice filialne, 3 ha ziemi. Na terenie parafii było też kilka krzyży i figur poświęconych Matce Boskiej, św. Stanisławowi i św. Janowi Kantemu (figury maryjne postawiono w latach pięćdziesiątych XX w.) (K–123). W kościele parafialnym ufundowanym w 1440 r. przez Zbigniewa Oleśnickiego znajdował się obraz z 1636 r. przedstawiający Białego Orła nad kulą ziemską, nad którymi unosił się św. Stanisław z gestem błogosławienia obiema rękami, który przypomina układ w wyobrażeniach Mater Misericordiae (Gębarowicz 1986, s. 57, ryc. 50). W świątyni było też 37 obrazów wotywnych (w tym 20 obrazów podwójnych) poświęconych cudom, jakie dokonały się za przyczyną św. Stanisława. Namalowane one zostały w latach 1607–1661 i przedstawiają jako donatów najczęściej szlachtę oraz duchowieństwo i rzadko, bo tylko trzy postacie ze stanu trzeciego (K–123) (Brykowski 1972; Winiarz 1961). Obok kościoła położona jest kaplica grobowa Piotrawina z 1944 r., za którą rośla lipa posadzona według legendy przez św. Stanisława „korzeniami do nieba” (K–123) (Anczyc 1867). W 1985 r. rosły w tym miejscu trzy lipy uważane za odrosty starego drzewa, które się rozpadło w 1927 r. (K–123).

W parafii piotrawińskiej znany był żywot św. Stanisława BM i kilka związanych z nim legend (K–123). Miejscowi wierni twierdzili, że ich ojcowie uznawali św. Stanisława BM za patrona Królestwa Polskiego (WN–58.04), szczególnie zaś za patrona ich parafii, w której osłaniał on pola od gradów i burz (W–60.01). Tamtejsi starsi parafianie mieli się modlić do niego o dobrą śmierć oraz śpiewać o nim pieśni w święta i w dni powszednie (WN–58.03). W latach osiemdziesiątych XX w. ogromna większość parafian nie modliła się indywidualnie się do św. Stanisława, lecz tylko uczestniczyła w zbiorowych modłach do tego świętego w czasie odpustów w kościele (WN–54.01, K–123). Jak wynika z rozmów przeprowadzonych z miejscowym ks. proboszczem i parafianami, nikt nie zamawiał też mszy św. „za przyczyną św. Stanisława BM”. Intencje mszalne były odprawiane w Piotrawinie w latach 1985–87 w 90% za zmarłych. Pozostałe 10% to intencje dziękczynne i błagalne

w różnych sprawach (WN – 54.02). Od 1939 r. nie przychodzą do Piotrawina pielgrzymki, które poprzednio były urządzone 8 maja na św. Stanisława do miejscowego sanktuarium (WN – 43.02). Na pozostałe odpusty w Piotrawinie 27 września – przeniesienie relikwii św. Stanisława i 21 grudnia – św. Tomasza pielgrzymki nie przychodziły. Do Piotrawina pątnicy przybywali z Zakrzówka, Święciechowa, Rybisk, Wilkowa, Prawna (WM – 43, K – 123). Parafianie natomiast chodzili na pielgrzymki do Wąwolnicy i Częstochowy (K – 123).

Pustynia. Parafia św. Stanisława BM powstała w 1980 r. przy kościele zbudowanym w 1661 r. przez Zygmunta Oleśnickiego jako sanktuarium pielgrzymkowe (*Diecezja* 1985). Zbudowane ono zostało „na pniu lipy”, na którym miał odprawiać mszę św. Stanisław BM (K – 124) (Samborski 1971). W pobliżu kościoła znajdowało się cudowne źródło zniszczone w latach pięćdziesiątych XX w. Parafianie znają legendy o św. Stanisławie związane z Pustynią i Brzeźnicą oraz Szczepanowem (WM – 27). W nowym kościele parafialnym, wybudowanym obok starego, znajduje się część dębu z kaplicy Narodzenia św. Stanisława w Szczepanowie, pod którym miał się urodzić święty, oraz figura wotywna ufundowana przez parafian ze Szczepanowa w XVII w. koło tamtejszej Kaplicy Narodzenia (K – 124, K – 125). Pustynia należy do zapomnianych sanktuariów św. Stanisława BM. Nie jest ono odwiedzane przez pielgrzymki od co najmniej stu lat. Parafianie bardzo mocno wierzyli w pieczę świętego Stanisława nad Pustynią. Ta szczególna opieka ma się stale, ich zdaniem, przejawiać w ochronie wsi przed gradobiciem, burzą i suszą. Niektórzy z nich pielgrzymowali na Skalkę, do Częstochowy, Lichenia i Olawy (K – 124).

Szczepanów. Parafia położona na północny zachód od Brzeska w diecezji tarnowskiej. Wzmianki o pierwszym kościele w Szczepanowie pochodzą z XIII w., a odnoszą się do X w. (Dutkiewicz 1951) (K – 125). W 1985 r. na terenie parafii znajdowały się świątynie: św. Marii Magdaleny i św. Stanisława, zbudowane w 1470 r., a rozbudowane w 1912 r., kościół na cmentarzu św. Stanisława BM wzniesiony w 1781 r., kaplica Narodzenia św. Stanisława BM zbudowana w 1861 r., kościół filialny (w budowie) w Przyborowie (K – 125). W Szczepanowie w kaplicy Narodzenia św. Stanisława znajduje się część pnia dębu, pod którym św. Stanisław BM miał się urodzić, oraz źródło, w którym miał być wykąpany po porodzie (K – 125). Na cmentarzu, w schodach do stojącego tam kościoła, znajduje się podobno kamień z domu św. Stanisława. Na rynku w Szczepanowie rosła zaś lipa, która miała być posadzona przez świętego „do góry korzeniami”, a na granicy Szczepanowa i Mokrzysk na Chobocie znajdowało się cudowne źródło, które swoje istnienie zawdzięczało jakoby św. Stanisławowi (K – 125). Do parafii należało w 1985 r. 5910 wiernych, którzy mieszkali w miejscowościach Łęki, Mokrzyska, Przyborów, Sterkowice, Szczepanów i Wokowice (*Schematyzm* 1985). Na uwagę zasługuje tu fakt, że część parafian ze Szczepanowa nie chciała się zgodzić na odłączenie ich od starej parafii po wybudowaniu kościoła w Koziarni-Mokrzyskach oraz powstaniu tam nowej parafii. W tej sprawie pisano listy protestacyjne do biskupów, kardynałów, papieża prosząc w nich o to, by zostali nadal przy kościele w Szczepanowie, w którego pobliżu urodził się św. Stanisław BM, i nie opodal cmentarza, na którym leżą ich ojcowie i gdzie autorzy listów też

kiedys chcieliby spocząć jako parafianie. Dodawali ponadto, że są dumni z tego, iż należą do kościoła w Szczepanowie, gdzie pielgrzymował król Jagiełło oraz wielu biskupów i magnatów, a gdzie obecnie przybywa wielu pątników i turystów z całego kraju i zagranicy (WN-55.01). Z parafii szczepanowskiej pochodziło ponad 175 księży, wśród nich m.in. prymas Polski arcybiskup Krzysztof Antoni Szembek. W 1985 r. żyło ponad 60 księży i 8 kleryków pochodzących z parafii szczepanowskiej. Przy miejscowym kościele pracę duszpasterską prowadziło czterech księży diecezjalnych. Do tradycji parafialnych należało urządzenie uroczystych mszy prymicyjnych i jubileuszowych dla pochodzących z niej bądź mieszkających tam księży. Bardzo wielu było w Szczepanowie ministrantów, którzy licznie służyli do codziennych mszy św. Przy kościele działało koło trzeźwości św. Stanisława BM zrzeszające 180 mężczyzn, a w tym 50 kawalerów w wieku przedpoborowym. Działacze tego koła „chcieli krzewić umiarkowanie w piciu i jedzeniu oraz trzeźwość i rozsądek w myśleniu i działaniu” (WN-56, WN-16). Sens obranej przez siebie drogi tłumaczyli poprzez m.in. polityczne aspekty trzeźwości narodowej, związane z niepodległością i suwerennością Polski.

W okolicach Szczepanowa żywe były tradycje ruchu ludowego, który choć częściowo animowany przez księży nie cieszył się uznaniem w Kurii Tarnowskiej i był ostro krytykowany przez biskupów tarnowskich w dwudziestolecie międzywojennym (WN-15, WN-16). Działacze ludowi, którzy uznawali św. Stanisława za obrońcę ludu, postawili mu pomnik na rynku w Szczepanowie. Na cokole umieścili płytę poświęconą ks. Stojałowskiemu, byłemu duszpasterzowi w Szczepanowie i działaczowi ludowemu. Ze względu na tę tablicę władze kościelne nie chciały poświęcić owego pomnika przez wiele lat. Dłuższe tradycje miał też miejscowy teatr ludowy, którego bazą w okresie międzywojennym był miejscowy dom parafialny, tzw. Dom Św. Stanisława (K-125). Mieścił się on w byłej karczmie żydowskiej, gdzie miejsce kantorka z szynkwasem zajęła scena. Na niej to młodzież z parafii szczepanowskiej wystawiała pod kierunkiem księży spektakle dramatyczne nawiązujące w swej treści do żywotu św. Stanisława lub św. Bronisławy (K-126). Tradycje tego typu teatru ludowego przetrwały w Szczepanowie do lat osiemdziesiątych, choć dom parafialny zlikwidowano w latach pięćdziesiątych XX w. Od tego czasu spektakle przeniesiono do salek katechetycznych. Ich wystawianie w latach 1960-1986 co rok było przyjmowane z niesłabnącym zainteresowaniem przez wiernych ze szczepanowskiej parafii.

Wierni ze Szczepanowa znali dobrze żywot św. Stanisława BM i wiele legend, które wiązały jego postać z miejscami i obiektami znajdującymi się w pobliskich okolicach i na Skałce, rzadko natomiast w Piotrowinie. Parafianie gorąco wierzyli w stałą opiekę św. Stanisława nad okolicą Szczepanowa oraz nad jej mieszkańcami, którzy opuścili rodzinne strony (WM-56, W-12). Św. Stanisław miał pola swych parafian osłaniać od gradobicia (WM-22.02, WM-25.05), opiekować się nimi w podróży i więzieniach (WM-23.16), i na łożu śmierci (WN-11.02), a także miał być animatorem i patronem licznych powołań kapłańskich w tutejszym regionie (WM-20.06, WM-21.02, WM-24.09). Raz w tygodniu, pierwotnie w piątek, a od połowy XX w. w czwartek, w tzw. „dniu modlitw o powołania kapłańskie”, była odprawiana msza św. wotywna do św. Stanisława, w której dość liczny udział brali

ministranci i grono wiernych (Bielatowicz 1983, s. 349). Należy jednak podkreślić, iż większa frekwencja parafian była na cośrodkowej nowennie do Matki Boskiej (W-59.01). Z ponad tysiąca intencji zamawianych rocznie w parafii, ok. 5-9% stanowiły intencje kierowane do Boga za pośrednictwem Matki Bożej i św. Stanisława BM (W-59.01). Wśród nich 30% stanowiły intencje za tzw. msze św. zbiorowe. W intencjach mszalnych kierowanych za pośrednictwem Matki Bożej i św. Stanisława najczęściej wymieniane były: „Za szczęśliwe urodzaje”, „Za opiekę nad rodzinami”, „O deszcz”, gdy była susza i na wiosnę, „Podziękowanie za szczęśliwe urodzenie dziecka”; spośród intencji tych ok. 90% było błagalnych, a 10% dziękczynnych (W-59.02). Podobna proporcja istniała też odnośnie do wszystkich intencji mszalnych zamawianych w miejscowej parafii, gdzie 85% intencji mszalnych zamawiano „za zmarłych” (W-59.02). W dowód wdzięczności za liczne łaski, jakich doznano od Boga, w dużej mierze dzięki orędownictwu przypisywanemu św. Stanisławowi zbudowano w szczepanowskiej parafii 55 kapliczek i krzyży przydrożnych (Bielatowicz 1983, s. 345), na których umieszczano najczęściej wyobrażenia Pana Jezusa, Matki Bożej, św. Stanisława, św. Marii Magdaleny i św. Floriana (K-125). W różnych intencjach dziękczynnych i błagalnych pielgrzymowali tutejsi parafianie do sanktuariów maryjnych do pobliskich Okulic i Odporszowa oraz do dalszych w Kalwarii Zebrzydowskiej i Częstochowie oraz w Licheniu (K-125). Natomiast do szczepanowskiego sanktuarium przybywali głównie pielgrzymi z wiejskich parafii diecezji tarnowskiej i krakowskiej (Świątniki) oraz indywidualni pątnicy. Miało to miejsce przez cały rok, głównie jednak na odpust św. Stanisława (8 maja), który trwał przez cały tydzień (Bielatowicz 1983). Drugi odpust na św. Marii Magdaleny (22 lipca) i trzeci na przeniesienie relikwii św. Stanisława ze Skalki na Wawel (27 września) były obchodzone jako lokalne, parafialne święta. Uroczystość urodzin św. Stanisława obchodzono 26 lipca w kapliczce Narodzenia św. Stanisława BM (Bielatowicz 1983).

W latach osiemdziesiątych XX w. do sanktuariów św. Stanisława BM przybywali w większości pątnicy z polskich wsi (W-49, W-50, W-51). Mieszkańcy miast przychodzili zwykle w oddzielnych pielgrzymkach z parafii pod wezwaniem św. Stanisława BM oraz dołączali w południowej Polsce do zasadniczo wiejskich pielgrzymek (z wyjątkiem Górnego Śląska) z Żywiecczyny, Podhala, Tarnowskiego itd. Te wiejskie pielgrzymki nosiły nierzadko nazwy miast, z okolic których przychodziły: np. z Ludzimirza, Żywca, Piekarskich.

Na przełomie XIX i XX w. Ślązacy, którzy przybywali do grobów św. Stanisława i św. Jacka, przy okazji swego pobytu na Wawelu zwiedzali groby królewskie i Zamek oraz poznawali od przewodników zarys związków dziejów Polski z historią i kulturą Śląska. Pod wpływem refleksji powstałych podczas zwiedzania oraz modlitwy wielu z ówczesnych pielgrzymów po raz pierwszy uświadamiało sobie w pobliżu „ołtarza ojczyzny”, czyli grobu św. Stanisława BM, powiązanie swych regionalnych i rodzinnych tradycji z historią i kulturą Polski. Miało to, jak pisze Karol Borelowski, poważny wpływ na kształtowanie się świadomości narodowej na Górnym Śląsku (Borelowski 1912, s. 206-213). Być może groby polskich świętych i królów oraz Katedra i Zamek na Wawelu były dla pątników ze Śląska namacalnym „centrum”, które łączyło ich

kulturę z Polską. Co innego widzieli w sanktuariach krakowskich pątnicy z okolic wiejskich ośrodków kultowych św. Stanisława BM, którzy podkreślali, że we wszystkich sanktuariach tego świętego czują się bezpiecznie i familiarnie „jak u siebie w domu”. Pątniczka ze Szczepanowa stwierdziła, iż: „jak idę na Skalkę [...] Jak wejść do tego kościoła, że mnie się zdaje, że jest [tam] coś swojego, coś naszego. I w Piotrawinie tak samo” (W – 24.08). Respondenci nie zaznaczali w swych wypowiedziach jakiejś specyfiki miejskich sanktuariów w Krakowie w zestawieniu z wiejskimi. Nie ma też w ich relacjach sugestii, które by zezwalały na określenie pielgrzymki z prowincji do Krakowa jako na „zmierzanie do centrum” i uczestniczenie w „centrum” przez „peryferie”, jakie uosabiają pątnicy ze wsi, a co podnoszą jako ogólnie charakterystyczne niektórzy badacze ruchów pątniczych (Laguarre 1986, s. 6–7; Piwowarski 1987, s. 1–2).

Na podstawie obserwacji i literatury można obiektywnie wyróżnić: sanktuaria św. Stanisława popularne wśród pątników oraz zapomniane pod koniec XX w. Wśród pierwszego z ich typów były sanktuaria o znaczeniu: 1) centralnym – ponadregionalnym i ogólnonarodowym; 2) regionalnym (diecezjalnym); 3) lokalnym (dekanalnym).

1. Sanktuaria na Wawelu i Skalkę miały centralny, ponadregionalny charakter i były miejscami narodowego kultu. Tam też w minionych wiekach pielgrzymowali przedstawiciele wszystkich stanów: królowie, rycerze, biskupi i niższe duchowieństwo oraz zakonnicy, szlachta, mieszczaństwo, włościanie, a w latach osiemdziesiątych XX w. m.in. członkowie NSZZ Solidarność (WN – 50.02, WN – 51.01). O narodowym charakterze tych miejsc świadczyły takie określenia, jak: „ołtarz ojczyzny” (na konfesję św. Stanisława BM w Katedrze Wawelskiej) czy też „panteon narodowy” (W – 51.01) (na sanktuarium na Skalkę). Krakowski ośrodek kultowy był też odwiedzany przez pątników cudzoziemców. Miejscom tym nadawali Polacy szczególny charakter i sanktuaria tamtejsze wywierały wpływ na kształtowanie się polskiej świadomości narodowej, czego szczególnym przykładem byli Górnolężacy.

2. Sanktuarium w Szczepanowie miało charakter regionalny. Pielgrzymowali do niego głównie pątnicy z południa Polski, choć odnotowywano również pielgrzymów z Warmii (Matyas 1892, s. 235) i Lubelskiego. W przeszłości miał do Szczepanowa pielgrzymować król Władysław Jagiełło, Potocki oraz wielu kardynałów i biskupów (Nowak 1979, s. 138–140). Najwięcej jednak pątników przybywało tam ze wsi. W zachowanych dokumentach nie odnotowano natomiast, aby do Szczepanowa pielgrzymowała szlachta i mieszczaństwo. W latach osiemdziesiątych XX w. Szczepanów był uważany za jeden z kilku głównych ośrodków kultowych w diecezji tarnowskiej.

3. Najmniejszy zakres oddziaływania miało sanktuarium w Górecku Kościelnym, które znane było tylko lokalnie w kilku okolicznych parafiach. Prawie nikt z pytaných respondentów w innych sanktuariach i regionach Polski nie słyszał o istnieniu sanktuarium w Górecku Kościelnym. Natomiast ośrodek kultowy w Piotrawinie niegdyś animowany i obdarowywany wotami przez kapłanów i szlachtę oraz odwiedzany przez pielgrzymki z okolicznych wsi należał praktycznie do zapomnianych od 1939 r., choć oficjalnie w diecezji lubelskiej traktowano go jak funkcjonujący w latach osiemdziesiątych XX w. Podobnie zapomniane od XIX w. było dawne lokalne sanktuarium w Pustyni.

W wiejskich parafiach, w których znajdowały się sanktuaria św. Stanisława BM, podkreślano jego chłopskie pochodzenie. W Szczepanowie opowiadano o tym, jak święty urodził się w czasie żniw, a potem wychowywał się na wsi, towarzysząc przy pracach polowych i wypasie bydła. Po śmierci rodziców rozdał odziedziczoną ziemię ubogim chłopom, a jako biskup był obrońcą ludu (K – 125). W Świątnikach mówiono, że jako biskup rozstrzygnął spór o grunty toczący się między dwoma wsiami (WN – 10.02), a w Górecku przypominano, iż w swych pośmiertnych objawieniach podczas wojen kozackich nakazał ukrytemu w lasach chłopstwu budować kaplice i świątynie (K – 122). Ponadto, jak wspomnianie, św. Stanisław był w sposób szczególny związany z drzewami, które towarzyszyły mu przez całe życie doczesne i w pośmiertnych objawieniach (WM – 21.01, WM – 22.02, WM – 27.04, K – 122). Święty sadził i szczepił je, „siadywał na nich” i uderzeniem w ziemię zieloną gałązką powodował wytrysnięcie cudownych źródeł. Rosnące w ośrodkach kultowych cudowne i „szczególne” drzewa św. Stanisława przypominały o przypisywanym mu przez lud związku z życiem i roślinnością, a kora z tych drzew oraz drzazgi miały zapewniać posiadającym je ludziom bezpieczeństwo osobiste i pomyślność w gospodarstwie (WM – 56, WN – 12, WM – 57).

O tym, że św. Stanisław BM miał bardzo pomagać włościanom, świadczyły najlepiej jego patronaty. Nazywano go obrońcą pól i sadów przed gradobiciem i nawałnicą (WM – 20.01, WM – 20.07, WM – 25.01). Do niego zwracano się o deszcze w porach suszy i o suszę w czasie nadmiernych opadów (W – 59). Dzięki patronatowi św. Stanisława w parafiach, w których znajdowały się sanktuaria św. Stanisława BM, wierni czuli się bezpieczni „jak w ogródku”, który wszelkie nawałnice i gradobicia omijały (WM – 20.07). Ten i inne swoje patronaty dzielił św. Stanisław z Matką Bożą, o czym m.in. mogą świadczyć treści zamawianych intencji mszalnych, z których część była odprawiana równocześnie z prośbą o wstawiennictwo św. Stanisława i Matki Bożej.

O chłopskim pochodzeniu i ludowym charakterze kultu św. Stanisława BM mówili w swych publicznych wystąpieniach hierarchowie kościelni (Wyszyński 1979, s. 24–28), pisał też o tym K. Wojtyła (Wojtyła 1980, s. 104) oraz działacze Polskiego Stronnictwa Ludowego (W – 15.01) i Kół Trzeźwości im. św. Stanisława (WM – 09.02). Słowo „lud” najczęściej współwystępowało w tych wypowiedziach ze słowem „naród” jako synonim i obocznie, gdyż święty uważany był zarówno za „świętego wywodzącego się z ludu, jak i za głównego patrona Królestwa Polskiego, którego dziedzicem miał być naród polski (WM – 58.02), (Nowak 1979, s. 132–137). Nadawało to kultowi św. Stanisława BM specyficzny, ludowonarodowy charakter, ważny jak się okazało w różnych systemach politycznych dla państwa, Kościoła i organizacji kulturalno-społecznych („Znak”, 1979 nr 298–299; *Analecta Cracoviensia*, 1979, t. 11).

LITERATURA

Analecta

1979 *Analecta Cracoviensia*, t. 11.

Anczyc W. L.

1987 *Kościół ś-go Stanisława na Skalce w Krakowie*, „Tygodnik Ilustrowany”, nr 390, s. 124–125.

- Baumfeld G. B.
1906 O wycieczkach włościańskich do Krakowa, „Miesięcznik Towarzystwa Szkoły Ludowej”, R. 6, s. 201-106.
- Belch S.
1977 *Święty Stanisław Biskup Męczennik patron Polaków*, Londyn.
1979 *Święty Stanisław Biskup Męczennik*, Londyn.
- Bielatowicz W.
1983 *Św. Stanisław Biskup*, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, t. 9, s. 337-351.
- Borelowski K.
1912 *Pątnictwo narodowe (W sprawie wycieczek ludowych i szkolnych do Krakowa)*, „Przewodnik Oświatowy”, R. 12, s. 206-213.
- Brykowski R.
1972 *Obrazki wotywnne z Piotrawina*, [w:] *Granice sztuki*, Warszawa, s. 175-190.
- Diecezja
1985 *Diecezja Lubelska. Informator historyczny i administracyjny*, Lublin, s. 265-266.
- Długosz J.
1865 *Żywot świętego Stanisława biskupa krakowskiego* (tł. ks. L. F. Karczawski), Wiedeń.
- Dutkiewicz J. F.
1951 *Katalog zabytków sztuki w Polsce, woj. krakowskie, pow. brzeski*, t. 1, Warszawa.
- Gall Anonim
1975 *Kronika polska*, Wrocław.
- Gębarowicz M.
1986 *Mater Misericordiae — Pokrov — Pokrowa w sztuce i legendzie środkowo-wschodniej Europy*, Wrocław, s. 57-58.
- Górski K.
1948 *O sprawie św. Stanisława*, „Nasza Przyszłość”, t. 4, s. 61-82.
- Kadłubek W.
1974 *Kronika polska* (tł. B. Kürbis), Warszawa.
- Kasprzycki A.
1948 *Cześć świętych w Polsce*, „Homo Dei”, t. 4, s. 455-459.
- Katalog
1983 *Katalog kościołów i duchowieństwa Archidiecezji Krakowskiej*, Kraków, s. 65.
- Kościół
1972 *Kościół i instytucje kościelne pod wezwaniem św. Stanisława BM poza Polską*, „Notificationes”, nr 9-10, s. 209-212.
- Kutrzebianka K.
1925 *Mauzoleum świętego Stanisława w katedrze na Wawelu*, Kraków s. 5-15.
- Laguare M.
1986 *Haitian Pilgrimage to O. L. of Sant d'Eau*, „A Sociological Analysis Social Compass”, t. 38, nr 1, s. 6-7.
- Matyas K.
1895 *Podania ze Szczepanowa, rodzinnej wioski św. Stanisława*, „Przegląd Powszechny”, t. 12, s. 235.
- Mikuszyc S.
1869 *Piotrawin*, „Tygodnik Ilustrowany”, nr 97, s. 226.
- Nowak A.
1979 *O kulcie świętego Stanisława ze Szczepanowa*, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, t. 7, s. 129-142.
- Pamiętka
1979 *Pamiętka jubileuszu na 900-lecie męczeńskiej śmierci św. Stanisława Biskupa krakowskiego*, Romae.
- Pełka L. J.
1983 *Legendy polskie*, Warszawa.
- Piwowski Wł.
1987 *Znaczenie ośrodka pielgrzymkowego dla życia religijnego i kultury narodowej* (maszynopis, s. 21), Pracownia Badań Regionalnych, UWr.
- Polkowski J.
1888 *Grób i trumna św. Stanisława biskupa i męczennika na Wawelu*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce”, t. 3, s. 25-37.

Przybyszewski B.

- 1977 *Św. Stanisław, biskup krakowski i męczennik w oczach tradycji ludowej*, „Notificationes”, nr 1-2, s. 143-156.

Rożek M.

- 1979 *Ara Patriae, Dzieje grobu św. Stanisława w Katedrze na Wawelu*, „Analecta Cracoviensia”, t. 11, s. 433-460.
1983 *Katedra Wawelska*, Kraków.
1987 *Pantenon narodowy na Skalce*, Kraków.

Samborski S.

- 1979 *Inwentarz kultu św. Stanisława ze Szczepanowa Biskupa i Męczennika w Diecezji Tarnowskiej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, t. 7, s. 232-282.

Schematyzm

- 1985 *Schematyzm Diecezji Tarnowskiej*, Tarnów.

Schenk W.

- 1957 *Zagadnienie zależności kultu św. Stanisława Biskupa do kultu św. Tomasza Kantuarijskiego w świetle śląskich rękopisów liturgicznych*, „Roczniki Teologiczno-kanoniczne”, t. 4, nr 1, s. 73-85.
1959 *Kult liturgiczny św. Stanisława Biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych*, Lublin.
1979 *Pielgrzymki Polaków do sanktuariów maryjnych i świętych pańskich w X-XI w.*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, t. 7, s. 242-273.

Skarga P.

- 1859 *Żywoty świętych*, Wiedeń, s. 340-343.

Słownik

- 1880- *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, F. Sulimierski. B.
1902 Chlebowski. W. Walewski (red.), Warszawa.

Szablowski J.

- 1965 *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Miasto Kraków*, Warszawa, t. 4, część 1, s. 76-77.

Wieczorek P.

- 1936a *Maly apostoł*, Szczepanów.
1936b *Święte pachole*, Szczepanów.
1936c *Święty Stanisław Szczepanowski*, Szczepanów.

Wietrzyk I.

- 1949 *Skalka, jej dzieje i pamiątki*. Kraków - Skalka (maszynopis rozpowszechniony wśród pielgrzymów w Krakowie na Skalce w latach pięćdziesiątych XX w.).

Winarz Z., Wiercińska J.

- 1961 *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Powiat opolski*, t. VII, z. 13, s. 25-30. Warszawa.

Witkowska A.

- 1984 *Kultury pątnicze piętnastowiecznego Krakowa. Z badań nad miejską kulturą religijną*, Biblioteka Historii Społeczno-Religijnej, t. 3. Lublin.

Wojeichowski T.

- 1970 *Szkice historyczne jedenastego wieku*, Warszawa.

Wojtyła K.

- 1980 *Poezje*, Kraków, s. 103-106.

Wycieczki

- 1914 *Wycieczki ludowe i szkolne do Krakowa*. [w:] Sprawozdania z działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej za lata 1906-1913, Kraków.

Wyszyński S.

- 1979 *Kazanie Księdza Prymasa w Szczepanowie w dniu 7 V 1978 r.*, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, t. 7, s. 24-28.

Zalewski W.

- 1986 *Święci na każdy dzień*, Łódź, s. 233-240, 754-755.
„Znak” (Na 900-lecie śmierci świętego Stanisława Biskupa i Męczennika), nr 298-299, s. 297-464.
1979

Żurawska F.

- 1972 *Wykaz kościołów i kaplic w Polsce pod wezwaniem św. Stanisława bpa i męczennika*, „Notificationes”, nr 9-10, s. 206-209.

Żywot

- 1936 *Żywot św. Stanisława Szczepanowskiego*, Tarnów.

Jan Kurek

FOLK ASPECTS OF THE CULT OF ST. STANISŁAW FROM SZCZEPANÓW
IN HIS SANCTUARIES

Summary

St. Stanisław is the patron of Poland. Until the middle of the 20th century mostly links of this person's cult with the culture of the privileged upper classes was demonstrated. The folk character of this cult was more taken into consideration only with regard to the 900th anniversary of his death (1079). After the jubilee celebrations were over, in 1985-1987 broader research in this field was carried out. Among all the saints, St. Stanisław BM (Bishop Martyr) is the one to whom most temples in Poland (within its borders after 1945) were dedicated, namely 375. The most frequently churches under this invocation were also built by the Poles abroad, particularly in America (in the U.S.A. — 75 temples).

Among the churches dedicated to St. Stanisław these ones are particularly distinguished, which were bound by the tradition with important events from his biographies or from his posthumous apparitions. They are located in Southern Poland, most of them in villages — in Górecko Kościelne, Piotrawina, Pustynia, Szczepanów — and in the city of Cracow. All of them play or used to play in the past role of pilgrimage cult centres. The city sanctuaries have a central, national character, and the village ones — regional (as in Szczepanów) or local importance (Górecko Kościelne).

In the village sanctuaries the peasant origins of St. Stanisław were stressed. In Szczepanów it was related how the Saint was born during the harvest and then grew in the village, accompanying its people at the field work and cattle pasturage. It was stressed that after his parents' death he distributed his inherited grounds among the poor and as bishop was the folk's defender.

In Górecko it was reminded, that in this posthumous appearances during the Cossack wars he let peasants hiding in the forests build chapels and temples. Besides, as it was related, St. Stanisław was in a particular way connected with trees, close to which he was born and died, and which he planted and grafted, or „used to sit on” during his worldly life and posthumous appearances.

Hitting with a branch against the soil he caused arising of miraculous springs. All miraculous and „particular” trees and waters as well as St. Stanisław's stones in the centres of his cult were of curing power, some of them of healing and apothropeic ones. The last one protected people and cattle of death and other dangers or precipitated death during a long agony. Asking or thanking the Saint for healing and protection, the worshippers used to bring sacrifices in the cult centres, which were either hung at the altar or hold on the altar (holy Mass) and sunk in the miraculous waters.

St. Stanisław BM was called protector of fields and orchards against hailstorms and tempests. It was him, who was appealed for rain during excessive dry weather and for dry weather during overmuch rain. Thank to St. Stanisław's patronage in the parishes with the sanctuaries dedicated to St. Stanisław BM, the worshippers felt save „as in a garden” passed by all the hurricanes and hails. This patronage, as his other ones, was shared with the Holy Virgin, what is proved among others by the texts of ordered mass intentions.

About the peasant origins and folk character of St. Stanisław BM cult spoke in their public pronouncements members of the church hierarchy (the cardinals S. Wyszyński and K. Wojtyła) and activists of the Polish Peasant Party as well as the ones of the St. Stanisław BM Sobriety Circles.

The noun „folk” appeared most frequently in these enouncements as a synonym and derivative of the word „nation”, because St. Stanisław was held as well for a saint coming from the folk as for the main patron of the Polish Kingdom, whose heir the Polish nation was to be. It gave the cult of St. Stanisław a specific folk-national character, which was important for the state, church and socio-cultural organizations in different political systems.

Translated by Barbara Kocowska